

אייל בן אליהו

למקומו של הכפר בית פגי

בספרי האוונגליון נזכרים שני כפרים יהודיים שהיו על הר הזיתים: בית פגי ובית היני. סוגיית איתור מקומו הגאוגרפי של הכפר בית פגי כבר נידונה בהרחבה בספרות המחקר, שעסק בסתירה שבין המקורות בנושא זה:¹ בעוד שלפי המתואר בספרי האוונגליון מקומו של בית פגי הוא בהר הזיתים שממזרח לנחל קדרון, הרי שהעיון במקורות חז"ל מעלה ממצאים מנוגדים ומעוררי מבוכה. להלן ייעשה ניסיון לבחון את סוגיית מקומו של בית פגי בספרות חכמים מתוך מקורותיה ומתוך הקבלתה לספרי האוונגליון, תוך שילוב הממצא הארכאולוגי.

בית פגי בסיפורי האוונגליון

בשלושת האוונגליונים הסינופטיים מופיע הסיפור על העיר אשר מבקש ישו מתלמידיו להביא אליו בדרכו מיריחו לירושלים.

בבשורה על פי מתי (כא, 1) נפתח הסיפור באופן הבא: "ויהי כאשר קרבו לירושלים ויבאו בית פגי אל הר הזיתים וישלח ישוע שנים מן התלמידים. ויאמר

1. ב"צ סגל, *הגיאוגרפיה במשנה*, ירושלים תשל"ט, עמ' 41-43; ש' ספראי, *העליה לרגל בימי הבית השני*, תל אביב 1965, עמ' 154; א' ברוך, 'העורף הכלכלי של ירושלים בתקופה ההרודיאנית', *קתדרה* 89, תשנ"ט, עמ' 44-47; F.M. Abel, *Géographie de la Paléستine*, Paris 1938, pp. 372-374; J. Finegan, *The Archeology of The New Testament*, Princeton 1969, pp. 90-91; Y. Tsafrir, L. Di Segni & I. Green, *Tabula Imperii Romani: Judaea Palaestina*, Jerusalem 1994, p. 80. על פי המפה המצורפת לגאזטיר זה, מיקומו של בית פגי הוא בראש הר הזיתים. אולם הממצא הארכאולוגי מימי הבית השני, הכולל מתקנים חקלאיים ומקווה, וכן שם המקום שהשתמר הם ברכס א-שיאח מדרום מזרח לפסגת הר הזיתים. על הממצא הארכאולוגי מימי הבית השני ומימי המשנה והתלמוד באזור שזוהה בספרי האוונגליון כבית פגי ראה: S.J. Saller & E. Testa, *The Archaeological Setting of the Shrine of Bethphage*, Jerusalem 1961, pp. 10-15.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אליהם לכו אל הכפר אשר ממולכם..."² ממקור זה עולה כי בית פגי הוא כפר שמקומו בהר הזיתים, על אם הדרך מיריחו לירושלים.

באוונגליונים המקבילים, לוקס ומרקוס, מופיע לצד בית פגי מקום בשם בית היני, פרט המלמד על סמיכות בין שני המקומות.³ מיקומו של בית היני ידוע מיוחנן "ובית היני קרוב לירושלים כדרך חמש עשרה ריס" (יוחנן יא, 18). חמישה עשר ריס הם כשני ק"מ.⁴ מהתיאור בלוקס ניתן גם להסיק כי מקומו של הכפר בית פגי היה על פסגת ההר או על מדרונו המזרחי, היות שעל פי התיאור שם רק אחר שיצא ישו מבית פגי רכוב על העֶיֶר, הגיעו הוא ותלמידיו אל המדרון המערבי של הר הזיתים.⁵

נראה אם כן שמיקומו של הכפר בית פגי הנזכר באוונגליונים הוא כשני ק"מ ממזרח לירושלים, בפסגת הר הזיתים או במדרונו המזרחי, לצד הדרך מיריחו לירושלים.⁶

2. במרקוס יא, 1: "ויהי כאשר קרבו לירושלים אל בית פגי ובית היני בהר הזיתים". בלוקס יט, 29: "ויהי בקרבו אל בית פגי ובית היני בהר הנקרא הר הזיתים".

3. לדעת פינגן (לעיל, הערה 1), אזכור בית היני ליד בית פגי נועד לעזור בזיהויו של בית פגי, שהיה כפר פחות מוכר מבית היני שכנו.

4. על אורכה של הסטידיא היא הריס ראה: מ' ברושי, 'מהימנותו של יוסף בן מתתיהו - נתוני ראליה במלחמת היהודים ומקורותיהם', בתוך: א' רפפורט (עורך), **יוסף בן מתתיהו היסטוריון של ארץ ישראל בתקופה ההלניסטית והרומית**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 21, הערה 1.

5. לוקס יט, 36.

6. כבר אוסביוס לא הכיר ככל הנראה את מקומו המדויק של הכפר על הר הזיתים. זאת ניתן ללמוד מהשוואת האופן בו נזכר בית פגי באונומסטיקון (ע"צ מלמד, **ספר האונומסטיקון לאוסביוס**, ירושלים תש"י, עמ' 28 [288]): "כפר בהר הזיתים. שמה בא האדון ישוע" לאופן בו תיאר את בית עניה ערך אחד אחריו. בערך זה הוסיף אוסביוס על הנתון של הברית החדשה ביוחנן יא, א: "במיל השני מירושלם" את הנתון: "בקרן הר הזיתים". כלומר אוסביוס הכיר ככל הנראה את בית עניה, אך לא הכיר את מקומו של בית פגי, אשר ייתכן שנבלע בתחומו של בית עניה או שנעזב מיישובו לאחר החורבן. כמו כן עולי הרגל בתקופה הביזנטית לא הרבו להתייחס למקום. הנוסע מבורדו (333 לספירה) הזכיר "אלף וחמש מאות צעד משם, כפר הנקרא בית-עניה. שם המערה שנקבר בה לזרוס, אותו החייה האדון" (א' לימור, **מסעות ארץ הקודש**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 34), אך לא את בית פגי שמקומו היה בימי הבית בקרבת מקום. לעומת זאת אגריה שביקרה בארץ בשנות השמונים של המאה הרביעית לספירה, מזכירה את בית עניה - ה"לזריום" "כשני מילין מהעיר" (א' לימור, שם, עמ' 94), וגם תיארה כנסייה כחמש מאות צעדים מה"לזריום" (שם, עמ' 98) על אם הדרך לירושלים. זוהי ככל הנראה כנסיית בית פגי הביזנטית (על כך ראה: H.L. Vincent et F.M. Abel, *Jrusalem Recherches de topographie, d'archéologie et d'histoire*, II: *Jrusalem Nouvelle*, Paris 1914, p. 390). אגריה לא התייחסה ליישוב קבוע במקום, אך יש לזכור שעניינה היה בתיאור הליטורגיה ולא בתיאור סטנדרטי של אתרים כעולת רגל מן השורה. לעומת זאת בקטעים מכתב היד של פטרוס דיאקונוס מהמאה השתים עשרה, בהם

ממצאים ארכאולוגיים ממתחם בית פגי

העדויות הספרותיות על כפר בשם בית פגי מצטרפות לממצאים ממתחם הכנסייה הפרנציסקנית של בית פגי שבמדרון המזרחי של הר הזיתים.

בראשית שנות העשרים מצא ג' אורפלי במקום גלוסקמות וכלי חרס בתוך מערת כוכים.⁷ ס' סאלר וע' טסטה ביצעו סקר במתחם הכנסייה הפרנציסקנית של בית פגי ומצאו שם מתקנים חקלאיים, גתות וקברי כוכים האופייניים לצורת הקבורה הירושלמית בשלהי ימי הבית השני (ראה איור מספר 1, אות 'א'). הממצא הזעיר כלל מטבעות מימי אנטיוכוס הרביעי, מטבע של חצי שקל צורי משנת 36/37 לספירה וכלי אבן המוכרים מירושלים של שלהי ימי הבית השני.⁸

בשנות החמישים, דרומית למתחם הכנסייה, איתר בנואה מתקן,⁹ אותו זיהה

רואה וילקינסון (J. Wilkincon, *Egeria's Travels*, London 1971, pp. 180-210) שחזור של קטעים אבודים ממסע אגריה, מצוין ש"בדרך לבית עניה נמצא הכפר שממנו הובאה האתון" (א' לימור, שם, עמ' 121). זהו ככל הנראה הכפר בית פגי או לכל הפחות מקומו, אם נניח שכבר חדל להתקיים. תיאודוסיוס בן המאה החמישית מספר על כנסייה בבית פגי "משם הובא עייר בן אתונות" (שם, עמ' 189), אך הכפר עצמו אינו נזכר בדבריו.

בשנת 1878 נמצאה במורד המזרחי של הר הזיתים, במקום שבו נמצאת היום כנסיית בית פגי הפרנציסקנית, אבן שעליה ציורים המתארים אירועים הנזכרים בברית החדשה בקשר לבית פגי ולבית היני. ראה: C. Calermont-Ganneau, *Archeological Researches in Palestine*, London 1899, pp. 365-368. האבן תוארכה על ידי קלרמון-גאנו לתקופה הצלבנית, וייתכן שניתן ללמוד מכך על מסורת נוצרית מהתקופה הצלבנית לזיהוי של בית פגי במקום בו נמצאה האבן.

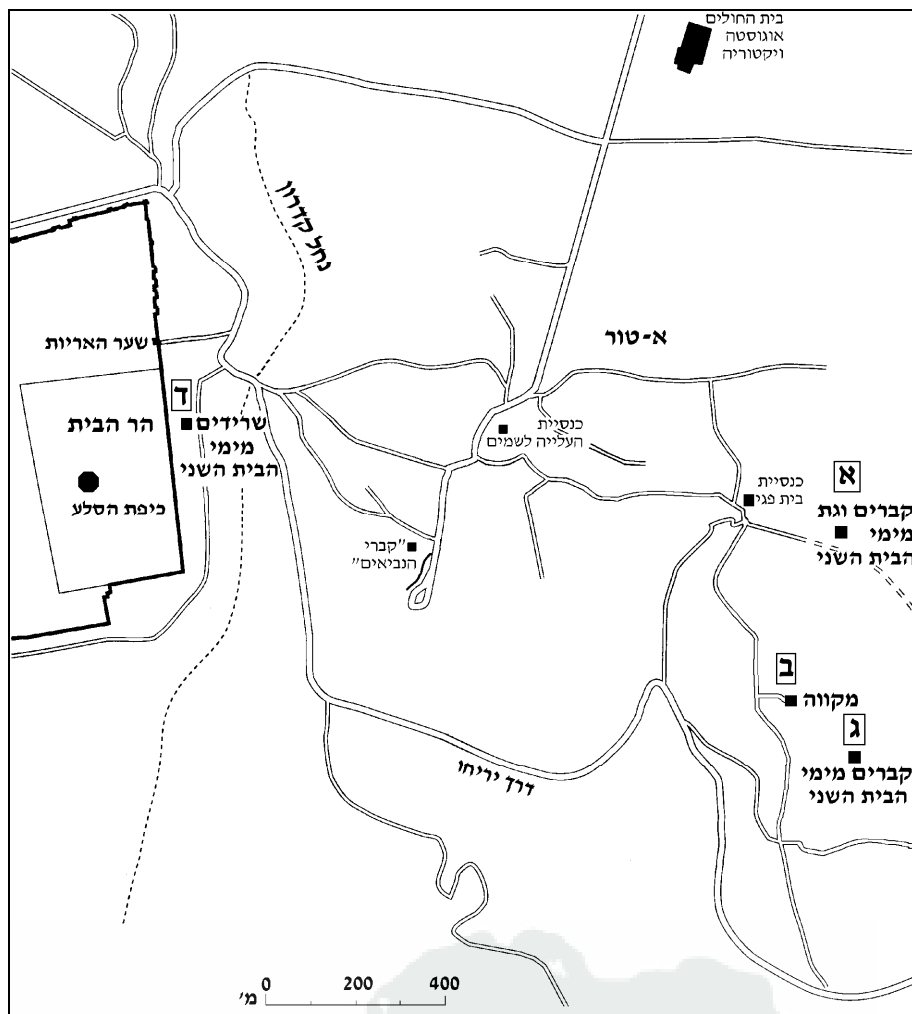
7. ראה דיון בכתובת שנמצאה על גבי מכסה אחת הגלוסקמות אצל א"ל סוקניק, 'מערת בית פגי וכתובותיה', **תרכ"ז**, תרצ"ו, עמ' 109-102. סוקניק הציע לזהות בכתובת רשימת פועלים שחצבו גלוסקמות, מניין של ימי עבודתם ופירוט מספר הגלוסקמות שהכינו לצורך חישוב שכרם. מעניין לציין כי אחד הפועלים נקרא בן יוסף הגלילי (ראה שם, עמ' 105 שורות 4-5), עובדה המלמדת על קשר אפשרי בין הגליל לבית פגי במידה שהגלוסקמה נחצבה במקום. על כתובת זו ראה גם י' קוטשר, 'הכתובות העבריות והארמיות של ירושלים בימי הבית השני, בתוך: מ' אבי-יונה (עורך), **ספר ירושלים**, ירושלים-תל אביב תשט"ז, עמ' 355. קריאה חדשה של הכתובת מצויה אצל: J.T. Milik, 'Le couvercle de Bethphage', *Hommages à A. Dupont-Sommer*, Paris 1971, pp. 75-95. וראה גם: י' נוה, **על חרס וגומא**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 50-51.

8. ס' סאלר וע' טסטה (לעיל, הערה 1), עמ' 1-31.

9. P. Benoit & M.E. Boismard, 'Un Ancien Sanctuaire Chrétien à Bethaneï', *RB* 57, 1951, pp. 200-251.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בשנות השמונים ר' רייך כמקווה (ראה איור מספר 2. המתקן מסומן באות 'ב' במפה שבאיור מספר 1).¹⁰

איור מספר 1

10. ר' רייך, 'משנה שקלים פ"ח מ"ב והממצא הארכיאולוגי', בתוך: א' אופנהיימר ואחרים (עורכים), **פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני**, ירושלים תשמ"א, עמ' 253-255, הכיר את המקווה מהתכנית שפרסם בנואה (לעיל, הערה 9). בסיור שערכתי במקום יחד עם ד"ר ר' רייך, איתרנו כמה פתחים בקרקע שאינם חפורים. כמה מהם נראים כפתחי מערות קבורה וכמה מהם נראים מבחוץ כמקוואות (המקום מסומן באות 'ג' באיור מספר 1).

בית פגי במקורות התנאיים

בכל שישה סדרי משנה נזכר בית פגי פעם אחת, במשנת מנחות.

אחת שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפיתן בפנים ואינן דוחות את השבת.

רבי יהודה אומר כל מעשיהם בפנים.

רבי שמעון אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פאגי.¹¹

משנה זו עוסקת בהכנתם ובאפייתם של שתי הלחם ושל לחם הפנים. שתי הלחם מלווים את שני כבשי העצרת בחג השבועות ומונפים במקדש, ולחם הפנים מונח מדי שבת על השולחן שבמקדש. הדיון במשנה הוא האם גם הכנתם צריכה להיות דווקא בתוך תחומי המקדש. במשנה נזכרות שלוש שיטות בדיון זה. לפי לשון המשנה "רבי שמעון אומר" נראה כי תנא זה חולק על תנא-קמא ור' יהודה. לדברי ר' שמעון שתי הלחם ולחם הפנים יכולים להיאפות גם בעזרה וגם בבית פגי. כיוון שהעזרה היא המקום הפנימי והמקודש ביותר הנזכר במשנה, הרי שמשמעות דבריו היא: כמו שהכנת שתי הלחם ולחם הפנים ואפייתם יכולות להיעשות בעזרה, שם הם מונפים או קרבים, כך הן יכולות להיעשות מחוצה לה - בבית פגי.

איור מספר 2: מקווה שנמצא במדרון המזרחי של הר הזיתים, דרומית למתחם כנסיית בית פגי (צולם על ידי המחבר).

11. מנחות פ"א מ"ב.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כך גם עולה מהתוספתא המקבילה: "שהיה ר' שמעון אומר לעולם אל תמנע לומר אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים כדרך שכשרות בעזרה כך כשרות אבית¹² פאגי, כדרך שנפסלות בעזרה כך נפסלות אבית פאגי".¹³ למדנו אפוא שבית פגי הוא מקום שנמצא מחוץ לעזרה.

אולם, המשנה והתוספתא אינן מפרטות 'עד כדי כמה' מחוץ לעזרה נמצא בית פגי, כלומר, האם המקום נמצא מחוץ לעזרה ועדיין בתוך החיל, מחוץ לחיל ועדיין בתחומי הר הבית או שמא אפילו מחוץ לתחומי הר הבית והעיר בכלל?

אזכור נוסף של בית פגי במקורות התנאיים, שוב בהקשר ללחם המובא למקדש, נמצא בספרי זוטא. דרשה זו עוסקת בשתי הלחם ובלחמים הקרבים יחד עם קרבן התודה.¹⁴ על פי דרשה זו נוצרת זיקה בין קרבן התודה או כבשי העצרת ללחמים הנלווים להם רק אם הלחם נמצא בתוך ירושלים בשעת שחיטת הקרבן. אם הלחם נמצא מחוץ לירושלים, אין הוא מתקדש ואינו נחשב כחלק מהקרבן ולכן גם אינו מעכב את הקרבן.

זביחת תודה מעכבת את לחמה, זביחת שני כבשי עצרת מעכבת את לחמן, אמיתי בזמן שהזבח בירושלם והלחם בירושלם ולא בזמן שהזבח בירושלם והלחם בבית פגי.¹⁵

מדרשה זו עולה בבירור כי בית פגי נמצא מחוץ לירושלים,¹⁶ היות שמיקומו של הלחם בבית פגי מופיע בניגוד למציאותו בירושלים. עם זאת אזכור בית פגי בא ללמד שעל אף שבית פגי כה קרוב לעיר, מכל מקום הוא נחשב כ'חוץ'.

על מיקומו של בית פגי מחוץ לתחומי העיר, אך בקרבתה, ניתן ללמוד גם מדרשה בספרי במדבר:

ביום השמיני עצרת תהיה לכם. עצרו הכתוב מלצאת. הרי שהביא את קדשיו מבית פגי לירושלם שומע אני יאכלם בירושלם וילך וילן בבית פאגי ת"ל ביום השמיני עצרת תהיה לכם, עצרו הכתוב מלצאת.¹⁷

12. על הצורה הייחודית 'אבית' (שנפוצה דווקא בכתבי כת מדבר יהודה) עיין: י"נ אפשטיין, **מבוא לנוסח המשנה**, ירושלים תשכ"ד, עמ' 1258-1259.

13. תוספתא מנחות פ"א מ"א, מהד' צוקרמנדל עמ' 529.

14. ראה ויקרא ז', יא-יד.

15. ספרי זוטא לבמדבר ו', יז, מהד' הורוויץ עמ' 245.

16. מקבילה לדרשה זו נמצאת במשנה מנחות פ"ז מ"ג: "השוחט את התודה בפנים ולחמה חוץ לחומה - לא קדש הלחם". אמנם בגמרא מנחות ע"ב, העוסקת במשנה זו, נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש האם 'חוץ לחומה' הוא חוץ לחומת בית פגי או חוץ לחומת העזרה. המושג 'חומת בית פגי' הנו מושג המופיע בתלמוד הבבלי בלבד.

17. ספרי במדבר פסקא קנא, מהד' הורוויץ עמ' 196.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

דרשה זו עוסקת בחיוב ללון בירושלים לפחות לילה אחד ברגל. המקרה המתואר הוא של אדם שהביא את קודשיו מבית פגי לירושלים, ומכאן שבית פגי מצוי מחוץ לירושלים. מההמשך - "שומע אני יאכלם בירושלם וילך וילן בבית פאגיי... עצרו הכתוב מלצאת" - עולה כי בית פגי הוא המקום הסמוך ביותר לירושלים בו ניתן ללון, שהרי מטרת הדרשה ללמד שאפילו בבית פגי, הקרוב כל כך לעיר, לא ילון עולה הרגל, אלא דווקא בתוך העיר. כלומר בית פגי נמצא בקרבת העיר והמקדש.

בתוספתא פסחים ישנו מקרה של אדם שהביא קרבן פסח למקדש בפסח שני ואביו נפטר אחר השחיטה.

ר' יהודה או' אין השיני טעון לינה, אלא כיצד הוא עושה, נכנס ושוחט את פסחו בעזרה ויוצא ומספיד את אביו בבית פגי.¹⁸

על אותו אדם להספיד את אביו באותו יום, כיוון שאין משהין את המת אחרי השקיעה בירושלים, ואחר כך לחזור ולאכול את פסחו. את ההספד והקבורה לא ניתן לערוך בירושלים ביום פסח שני, ולכן לפי ר' יהודה על האדם לצאת לבית פגי, שם יספיד את אביו, ואחר כך לחזור למקדש.

גם כאן בית פגי הוא מקום המצוי מחוץ לעזרה, אך עם זאת הוא המקום הקרוב ביותר בו תיתכן אפשרות לאדם להספיד את אביו.¹⁹ לכן מציעה התוספתא שיצא האבל לשם להספיד את אביו מיד אחרי ששחט את קרבן הפסח.

מתוך סקירת המקורות התנאיים המזכירים את בית פגי עולה כי בית פגי נמצא מחוץ לתחומי העיר מחד, אולם מאידך זהו מקום הקרוב לעיר ולעזרה. הנחה זו יכולה להיעזר בברייתא המצויה בתלמוד הבבלי העוסקת בממרה את הוראת הסנהדרין בזמן שיצאו להוסיף על האזורים המקודשים של ירושלים והר הבית.

מצאן אבית פגי והמרה עליהן כגון שיצאו למדידת עגלה או להוסיף על העיר ועל העזרות יכול תהיה המראתו המראה ת"ל וקמת ועלית מלמד שהמקום גורם.²⁰

מברייתא זו עולה כי בית פגי הנו מקום שבו ניתן מעשית או פוטנציאלית להרחיב גם את העיר וגם את העזרות. מבין ארבע הרוחות שאליהן פונה הר הבית עונות על קריטריון זה הרוחות המזרחית והצפונית. במזרח כנראה התלכדו, או לכל הפחות היו סמוכות ביותר, חומת הר הבית וחומת העיר, כך שבאזור זה, ממזרח לעיר, ניתן היה להרחיב הן את העיר והן את העזרות.

18. תוספתא פסחים פ"ח ה"ח, מהד' ליברמן עמ' 169.

19. כך גם העלה ש' ליברמן, **תוספתא כפשוטה, פסחים**, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 625. ראה גם הערותיו לתוספתא, **בתוספתא מועד**, פ"ח, ה"ח, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 186, הערה 34.

20. סוטה מה ע"א, סנהדרין יד ע"ב.

בתוספתא מעילה נזכר מקום בשם כפר בית פגי: "אמר ר' שמעון כששבתי בכפר בית פאגי מצאני תלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא ואמר לי בשר שיצא חוץ לקלעים ונזרק הדם עליו הורצה וכשבאתי והרצתי הדברים לפני חברי בגליל..."²¹. התוספתא עוסקת במעשה שאירע במקום בשם 'כפר בית פגי'. הנושא הנדון קשור גם הוא למצב גבולי של קודשי המקדש שיצאו חוץ לתחום, אך אין התוספתא דנה במעמדו של כפר בית פגי אלא רק מזכירה את המקום. כך גם בתוספתא כלאיים המזכירה מקום בשם 'כפר פגי'²², אותו זיהה קליין עם הכפר פג'ה שליד מקורות הירקון.²³ כאן קשה לקבוע בצורה החלטית האם זהו הכפר בית פגי שעל הר הזיתים, או לחילופין הכפר פג'ה, הוא ראש העין, המכונה כך בגלל מקורות הירקון שנמצאים למרגלותיו.

בית פגי בימי הבית השני על פי מסורות נוצריות מהתקופה הביזנטית

אוסביוס באונומסטיקון, בערך 'בית פגי'²⁴, אינו מוסר זיהוי מדויק לבית פגי אלא מציין כי בית פגי הוא "כפר בהר הזיתים". ההדגשה המצויה במקורות התנאיים על מקומו של בית פגי מחוץ לעזרה ולירושלים מלמדת על כך שבמחשבה ראשונה היה ניתן לכלול את בית פגי בתוך העיר, על אף היותו ממוקם 'מחוץ' להר הבית ולירושלים. ההנחה שבית פגי ייחשב לחלק מהעיר יכולה הייתה לעלות כתוצאה מכך שהמקום היה מקום מושבם של כוהנים ושל עולי רגלים, דוגמת ישו שלן במקום בחודש ניסן בערב הפסח. היירונימוס בספר השמות העבריים עוסק במקור שמו של בית פגי:

Bethfage domos oris vallium uel domus bucas, Syrrum est, non hebraeum,
Quidam putant domus maxillarum uocari.²⁵

תרגום: בית פגי, בית פי העמק (פי הגיא) או בית הלסת (הלחי). מילה ארמית לא עברית, ולכן נקרא המקום בית (מקום) הלסת (= לחי).

גם אוריגנס קורא למקום 'בית הכוהנים' ומזהה את המקום עם עיר הכוהנים (Sacerdotum).²⁶ בתיאור מסע פאולה מוסיף היירונימוס לאזכור בית פגי את

21. תוספתא מעילה פ"א ה"ה, מהד' צוקרמנדל עמ' 557.

22. תוספתא כלאיים פ"ב ה"ב, מהד' ליברמן עמ' 211.

23. ש' קליין, ספר היישוב, תל אביב תרצ"ט, עמ' 96. את דעתו של קליין אימץ ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה זרעים, ניו יורק תשט"ו, עמ' 217. אולם קליין עצמו (שם, עמ' 91), מזהה את כפר בית פגי עם "בית פאגי על יד ירושלים".

24. לעיל, הערה 6.

25. Hieronymus, 'Liber Interpretationis, hebraicorum nominum', P. de Lagarde (ed.), CCSL 72, Turnhult 1959, cols. 135.

26. Origenis Commentaria, XVI, 17, (PG, 13, cols. 1429-1492).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

המילים: "עיר לחי הכהנים"²⁷. משקלה של עדות היירונימוס גדול, בגלל היותו 'מקומי' ששאב רבות מהמסורות שעליהן הוא כותב מרביתו היהודיים. לפי היירונימוס המקום היה יישוב ששימש את הכהנים לאכילת הלחי. הלחי, ממתנות הכהונה, אינה נחשבת 'קדשים' אותם יש לאכול דווקא בתוך תחומי העיר, אלא 'חולין', לכן ככל הנראה היו הכהנים יכולים לאכול את הלחי בבית פגי שמחוץ לעיר. מציאות זו, בה כהנים אוכלים בבית פגי ממתנות כהונה המיועדות רק להם, הייתה יכולה ללמד לכאורה על כך שלמקום מעמד של 'פנים' למרות היותו ב'חוץ', לכן באו חכמים וראו צורך להדגיש בכמה מקומות שבית פגי נחשב ל'חוץ'.

מכל מקום הכפר בית פגי היה קשור באופן הדוק עם ירושלים והמקדש, זיקה שהגיעה עד כדי אפשרות לטשטוש האבחנה שביניהם.

הדעות השונות על מקומו של בית פגי הנזכר בספרות חכמים

העוסקים בסוגיית מקומו של בית פגי, שהסתמכו בדרך כלל על האוונגליונים ועל עדויות נוצריות מהתקופה הביזנטית, קבעו אותו על המדרון המזרחי של הר הזיתים או על פסגתו. את סוגיות חכמים שראו בבית פגי מקום גבולי הסביר ג' דלמן בכך שבית פגי לא היה אלא פרבר של העיר, המצוי על גבולו של תחום השבת שלה.²⁸

א' גולדמן וב"צ סגל,²⁹ שלא הבדילו בין רבדים תנאיים ורבדים אמוראיים בספרות חכמים והכירו גם את ספרי האוונגליון, טענו למציאותם של שני מקומות בשם בית פגי - האחד בהר הזיתים והאחר בתוך תחומי העיר, בשטח שהוסף אליה. 'שוורץ הסביר את מיקומו של בית פגי ואת אזכור חומתו בתלמוד הבבלי בהנחה שמיקומה של החומה המזרחית של העיר היה לפי התלמוד הבבלי מזרחה לקדרון, בשיפולי הר הזיתים.³⁰

ש' ספראי קבע את מקומו של בית פגי שבספרות התלמודית במרומי הר הזיתים, כנראה על פי העדות שבברית החדשה. הוא הסביר את ההיתר להכין את שתי הלחם ואת לחם הפנים בבית פגי בנימוק שאין מגבלה לאזור שניתן להכין בו את הקודשים ולכן ניתן להכניס גם על הר הזיתים.³¹ את הסוגיות בבבלי בהן בית פגי נחשב כבתוך העיר הסביר ספראי בכך ש"לא היתה בידיהם של אמוראי בבל

27. א' לימור (לעיל, הערה 6), עמ' 148.

28. G. Dalman, *Sacred Sites and Ways*, London 1935, pp. 235-257.

29. א' גולדמן, **ספר בני אשר**, 'פו תרפ"ד, עמ' טו-כב; ב"צ סגל (לעיל, הערה 1), עמ' 43-41.

30. 'שוורץ, **תבואות הארץ**, ירושלים תר"ס, עמ' שמו.

31. ש' ספראי (לעיל, הערה 1), עמ' 151-155.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מסורת דייקנית³². לדעתם של ספראי וא' ברוך³³, אזכורו החוזר של בית פגי כמקום שנמצא מחוץ לעיר ושהיה יכול להיחשב בטעות כחלק מהעיר, נובע מכך שהיה זה מקום בו ישבו הכהנים ואכלו את הלחי שהיא ממתנות כהונה, כפי עדותם של היירונימוס ושל אוריגנס. לדעת חוקרים אלה, נוהג זה של אכילת הלחי יכול היה להטעות וללמד כי לבית פגי מעמד הלכתי השווה לירושלים לשאר עיניים, לכן הדגישו חכמים שאין מעמד בית פגי כמעמד ירושלים.

עם זאת, ספראי, שנמשך אחרי מיקום בית פגי באוונגליונים, אינו מתייחס לחלק מהמקורות התנאיים, כמו התוספתא על היוצא להספיד את אביו בבית פגי³⁴, או הברייתא על הסנהדרין שיוצאת לשם כדי להרחיב את העיר ואת העזרות³⁵. ממקורות אלה עולה כי בית פגי מצוי בסמיכות פיזית לעיר וככל הנראה לא מעבר לקדרון במרומי הר הזיתים, שהרי קשה להניח שהמעוניין להספיד את אביו או לקברו יאלץ לחצות את הקדרון ולנדוד עד לפסגת הר הזיתים או למדרונו המזרחי. קשה, אם כן, לקבל את דעתו של ספראי המציב את בית פגי בראש הר הזיתים.

מקומו של בית פגי

מן המקורות שהוצגו לעיל נראה, כי מיקומו של בית פגי הנזכר בספרות התנאית היה סמוך מאוד לעיר ולהר הבית. הקרבה המקסימלית לעיר ולהר הבית תיתכן דווקא מצד מזרח, שם התלכדו חומת העיר והחומה המזרחית של הר הבית³⁶. על מציאותו של אזור מגורים ממזרח לשער הרחמים ניתן ללמוד מדיווחם של ר' רייך וא' שוקרון, שחשפו לאחרונה שרידי בית ורחוב מימי הבית השני כחמישים מטר ממזרח לשער הרחמים (ראה איור מספר 1, אות 'ד')³⁷. שני החוקרים רואים בממצאים אלו שרידי אזור מגורים. לכך ניתן לצרף את המידע על מקווה שנחשף בחפירות מחלקת העתיקות המנדטורית בשנת 1942 באזור שבין מוזאון רוקפלר לגת שמנים³⁸.

32. שם, עמ' 154.

33. א' ברוך (לעיל, הערה 1), עמ' 45. א' ברוך מחזיק בדעתו של ספראי.

34. לעיל, הערה 18.

35. לעיל, הערה 20.

36. על החומה המזרחית של הר הבית ראה: י' צפריר, 'החומה שממזרח לשער הרחמים', בתוך: א' שילר (עורך), **ספר זאב וילנאי**, א, ירושלים 1984, עמ' 209-212; י' צפריר, 'על מקומה של החקרה הסלובקית בירושלים', **קתדרה** 14, תש"ס, עמ' 40-17.

37. ר' רייך וא' שוקרון, 'שער הרחמים', **חדשות ארכיאולוגיות** קו, תשנ"ז, עמ' 134.

38. תיק מס' 104 של מחלקת העתיקות המנדטורית. ר' רייך זיהה מקווה בתכניות אלו. ראה: ר' רייך (לעיל, הערה 10), עמ' 250-251.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אזור זה נקרא ככל הנראה 'בית פגי', כלומר פרברה של ירושלים הצמוד אליה, אולם נמצא מחוץ לחומת העיר. שמו 'בית פגי' נגזר משמו של הכפר המופיע בתוספתא מעילה בשם 'כפר בית פאגי'³⁹, שהיה על הר הזיתים ושממעות שמו בלטינית היא 'פרבר'.⁴⁰ כפר זה, שגרעינו היה על פסגת הר הזיתים או על מדרונו המזרחי, הוא המופיע בספרי האוונגליון בשם 'בית פגי'. חכמים הבדילו בין הכפר בית פגי שממזרח לעיר, מעבר לקדרון, לבין אזור המגורים שהיה ממזרח לעיר.⁴¹

על תופעה מסוג זה, בה מעניק יישוב את שמו לטריטוריה שסביבו, הצביע י' אליצור וכינה אותה 'התפיסה הטריטוריאלית'.⁴² כך גם אירע ככל הנראה לאזור הבנוי שממזרח לירושלים, אותו ייחסו לשם הכפר שממזרח לעיר.⁴³ כלומר, הכפר הנקרא בספרות התנאית 'כפר בית פגי' העניק את שמו לאזור הבנוי שממזרח לעיר הנקרא 'בית פגי'.

על מהלך זה יכול ללמד השם הייחודי 'כפר בית',⁴⁴ תופעה מעין זו אינה מוכרת בספרות חכמים וייתכן שיש בה כדי ללמד על שם מורכב שנוצר כדי להבדיל בין בית פגי שבהר הזיתים לשכונה שממזרח לחומת ירושלים. מקבילה לתופעה זו מצויה בכפילות שבין עכו, הנזכרת בשורה של מקורות בספרות התנאית,⁴⁵ לבין כפר עכו,⁴⁶ ששכן ככל הנראה בסביבת עכו ונקרא כך כדי ללמד על הקרבה, אך גם על האבחנה, שבין עכו לבינו.

39. לעיל, הערה 21.

40. בדרך כלל תלו את שם המקום בתאנים שצמחו באזור זה. כך לפי התיאור באוונגליונים על ישו המקלל שם תאנה. אולם כבר ג' דלמן (לעיל, הערה 28), עמ' 241, שם לב לכך ש-pagi בלטינית משמעותו פרבר או מחוז.

41. ב"צ סגל (לעיל, הערה 1), עמ' 42, הציע "שהיו שני מקומות ששםם בית פאגי. האחד, בפנים לחומת העיר, בקרבת הר הבית, והאחר מחוץ לחומת העיר, שנקרא גם 'כפר בית פגי'". לעיל הראינו כי בית פגי הנזכר בספרות התנאית היה חוץ לחומת העיר.

42. י' אליצור, 'התפיסה הטריטוריאלית בכפר הערבי ובגאוגרפיה המקראית', בתוך: ז"ח ארליך (עורך), **לפני אפרים ובנימין ומנשה**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 11-17. אמנם היישוב שממזרח לשער הרחמים היה בקרבת העיר ועל פי 'התפיסה הטריטוריאלית' היה אמור להיקרא בשמה, אולם ירושלים במקרה זה הנה העיר הגדולה, בעוד שהייחוס והזיהוי של האזור נעשה דווקא באמצעות היישוב הקטן יותר, הוא בית פגי שנמצא על הר הזיתים.

43. ייתכן גם שהחומה המוזכרת בבבלי כ'חומת בית פגי' היא החומה הפונה למזרח לכיוון האזור המכונה 'בית פגי'.

44. הצירוף 'כפר בית' הנו צירוף מוזר, אך אצל האיברי נזכר מקום בקרבת ירושלים בשם 'כפר בית טפשא'. ראה: ב' ביטון-אשקלוני, 'חיי פטרוס האיברי', **קתדרה** 91, תשנ"ט, עמ' 112.

45. כתובות פ"א, מ"ב. גיטין פ"ז, מ"ב. אהלות פ"ח, מ"ט. עבודה זרה פ"ג, מ"ד.

46. ברייתא בבבלי ע"ז ז ע"ב. ברכות סג ע"ב. ראה גם ב"צ סגל (לעיל, הערה 1), עמ' 146-148.

סיכום

ניתוח המקורות התנאיים העוסקים בבית פגי מוביל למסקנות שונות מאלו העולות מהאוונגליונים, המזכירים גם הם מקום בשם 'בית פגי' בהר הזיתים. מאידך קשה שלא לקשור בין שמו של המקום הנזכר בספרות חכמים, שנמצא בקרבת העיר, לכפר שבפסגת הר הזיתים, שכן שניהם שכנו מזרחית לעיר ובקרבתה. לעיל נעשה ניסיון להראות כי 'שיתוף השם' אין משמעותו בהכרח זהות במיקום. בעוד שהכפר בית פגי היה על מדרונו המזרחי של הר הזיתים,⁴⁷ הרי שהמתחם שממזרח לחומת העיר המזרחית ולהר הבית נקרא גם הוא 'בית פגי' ומעמדו נחשב גבולי, בגלל קרבתו אל העיר והמקדש. ייתכן שאזור המגורים שנחשף לאחרונה ממזרח לשער הרחמים הוא חלק מבית פגי הנזכר בספרות התנאית. ממצא זה מצטרף לממצאים נוספים ולמקורות שיש בהם בכדי ללמד על אזור מיושב ממזרח לחומת העיר המזרחית, אותו הצענו לראות כבית פגי הנזכר במקורות התנאיים.

47. ייתכן שהכפר בית פגי השתרע גם על פסגתו של הר הזיתים, אולם הממצאים הארכאולוגיים הידועים לנו כיום מהאזור הם רק מהמדרון המזרחי.